

Eesti Rahvusraamatukogu teadus- ja arendustegevusest

Janne Andersoo (RiTo 18), Eesti Rahvusraamatukogu peadirektor

Eesti Rahvusraamatukogu 90. aastapäeva künnisel on sobilik vaadelda riigi ühe olulisema mälu- ja infoasutuse teadus- ning arendustegevust lähimöödanikus, mis on mõjutanud ka Eesti raamatukogunduse arengut.

Eesti Rahvusraamatukogu on suurema osa oma 90-aastasest ajaloost täitnud Eesti raamatukogude teadus- ja arendustegevuses juhtivat rolli. Tänapäeval on Rahvusraamatukogul seadusest ja põhikirjast tulenevad Eesti raamatukogunduse ja raamatukoguvõrgu arendamise ülesanded: raamatukogunduse, bibliograafia, raamatuteaduse ja informaatika ning nendega piirnevate valdkondade teadus- ja arendustöö, raamatukogutöötajate täienduskoolituse korraldamine, raamatukogunduslikud eksperthinnangud, osavõtt rahvusvahelistest ning riiklikest arengu-, teadus- ja koostööprogrammidest, tegutsemine trükitoodangu- ja raamatukogustatistika rahvusliku keskusena.

Kõige rohkem on Rahvusraamatukogu arendustegevust viimase kümne aasta jooksul mõjutanud info- ja kommunikatsioonitehnoloogia tormiline areng. Tänapäeva infotarbija ootab raamatukogult hästi komplekteeritud kogude ja professionaalse raamatukogupersonali kõrval üha enam ja kvaliteetsemaid elektroonilisi teenuseid, seetõttu on e-raamatukogu väljaarendamine olulisemaid suundi Rahvusraamatukogu arendustegevuses.

Tähtsat rolli etendas kindlasti Eesti astumine Euroopa Liitu, mis langeb samuti käsitletavasse ajavahemikku. Koostöö Euroopa raamatukogude ja ülikoolidega on mitmete projektide kaudu olulisel määral suurenenud.

Rahvuslik koostöö

Eesti raamatukogude koostöös on kõige tähtsam ühendav tegur olnud uue infotehnoloogia juurutamine. Parimaid näiteid on integreeritud raamatukogusüsteemi INNOPAC kasutuselevõtt ELNET Konsortsiumi kuuluvates Eesti raamatukogudes 1990. aastate teisel poolel. Konsortsiumi tegevussfäär on praeguseks laienenud e-raamatukogu kui terviku arendamise suunas ning mitmedki ettevõtmised on koostööd silmas pidades edukad, näiteks litsentsiandmebaaside ühishanked.

Teadusraamatukogud on teinud ühistegevust raamatukoguteenuste ja lugejauuringute vallas. 1999. aastal uuriti koos Saar Poll OÜ-ga Eesti Rahvusraamatukogu kunstide teabekeskuses ning Eesti Muusikaakadeemia ja Eesti Kunstiakadeemia raamatukogus muusika- ja kunstiinformatsiooni tarbija infovajadust. Koos Tallinna Ülikooli infoteaduste osakonnaga korraldati 2001. aastal nelja raamatukogu hõlmav uuring “Raamatukogutöö tulemuslikkuse mõõtmine ja tegevuse hindamine Eesti teadusraamatukogudes”.

Raamatukogude kõrval on Rahvusraamatukogu head koostööpartnerid olnud Eesti ülikoolid, muuseumid ja arhiivid. Suurepärane näide mäluasutuste ja ülikoolide teaduskoostööst on 1998.–2006. aasta projekt THULE, mille eesmärk oli rahvustrükise kogude seisundi määramine ja analüüs rahvustrükise säilivuse tagamiseks. Projekti tulemusena koostati “Eesti trükise punane raamat 1535–1850”.

Eesti rahvustrükise säilitamise ning parema kättesaadavuse nimel on teoks saanud teinegi ühissettevõtmine, mis kannab akronüümi DEA – digiteeritud Eesti ajalehed. 2004. aastal alustatud projekti tulemusena loodud sidusandmebaas (dea.nlib.ee) on väärtuslik allikas kõigile, kes tunnevad huvi Eesti vanema ajakirjanduse vastu.

Rahvusvaheline koostöö

Eesti kuulumine Euroopa Liitu on märgatavalt avardanud Rahvusraamatukogu koostööpartnerite ringi. Mitmete uurimis- ja arendusprojektide välispartnerid on olnud esmajoonel Balti- ning Põhjamaade rahvusraamatukogud, aga ka Venemaa ja Saksamaa ning mitmed teised Euroopa raamatukogud. Märkimist väärib Venemaa Rahvusraamatukogu algatatud laiahaardeline, 37 riiki hõlmav koostööprojekt “Vene raamatu rahvusvaheline koondkataloog 1918–1926”, millega Rahvusraamatukogu ühines 2001. aastal. 1997. aastal ühines Rahvusraamatukogu 16.–18. sajandil ilmunud ja isikutega seotud saksakeelsete juhutrukiste koondkataloogi loomisega. Projekti tulemusel ilmus aastail 1997–2003 kolmeteistkümnes köites kataloog “Handbuch des personalen Gelegentheitsschrifttums in europäischen Bibliotheken und Archiven”, mille seitsmes ja kaheksas köide sisaldavad Eestiga seotud materjale.

Eesti edu e-riigina ja mastaaipne avalike e-teenuste arendamine ning digitaalraamatukogunduse võidukäik rahvusvahelisel tasandil on ühtviisi nii võimalus kui ka väljakutse Rahvusraamatukogu e-raamatukogu väljaarendamisel. Olulisi ettevõtmisi nende seas on kindlasti Euroopa Rahvusraamatukogude Direktorite Konverentsi (*Conference of European National Librarians, CENL*) algatatud üleeuroopalise infoportaali *The European Library* loomine ja laiendamine. Eesti Rahvusraamatukogu on portaali loomisse oma panuse andnud kahe projekti, TEL-ME-MOR ja TELplus kaudu ning täidab viimati nimetatud, 26 partneriga projektis sisuliste ülesannete kõrval vastutusrikast finants- ja administratiivse koordinaatori rolli.

2006. aastal kehtima hakanud sundeksemplari seaduse muudatus tõi Eesti Rahvusraamatukogule kohustuse koguda, arhiveerida ja alaliselt säilitada Eesti võrguväljaandeid. Sellega kaasnevad mitmed spetsiifilised ülesanded nagu võrguväljaannete valikukriteeriumide väljatöötamine ja neile pikaajaliseks säilitamiseks sobiva infotehnoloogilise keskkonna loomine. Tänu Euroopa raamatukogudega ühiselt ette võetud projektidele *ReUSEe* (2004–2006) ja *Web Cultural Heritage* (2005–2006) on leitud häid lahendusi ja astunud digitaalse aine arhiveerimise valdkonnas pikk samm edasi. Hea näide on Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR (digar.nlib.ee), kus arhiveeritakse ja tehakse kättesaadavaks võrguväljaandeid, trükieelseid faile, füüsilisel kandjal e-teavikute (näiteks CD-ROM-ide) ja trükiste digiteeritud koopiaid.

Teadustegevus

Eesti Rahvusraamatukogu sai teadus- ja arendusasutuse staatuse teadus- ja arendustegevuse korralduse seaduse mõttes 2007. aastal. Rahvusraamatukogu vastutab kultuuripärandi säilimise ja kättesaadavaks tegemise eest ning teeb teadustööd traditsioonilistes, maailma rahvusraamatukogudele omastes uurimisvaldkondades nagu ajalugu, kultuurilugu, raamatu-, raamatukogude ja bibliograafia ajalugu, kogude säilitamine ja ennistamine.

Aastakümneid on Rahvusraamatukogu vanaraamatuspetsialistid osalenud raamatuajaloo teadustöös. Viimase kümnendi uuringuist võiks nimetada vanemteadur Larissa Petina uurimistööd Eesti Rahvusraamatukogu vene haruldaste raamatute kollektsioonist, vanaraamatu spetsialisti Sirje Lusmägi uurimistööd Fr. K. Gadebuschi käsikirjalistest täiendustest biograafialeksikonis “Livländische Bibliothek” (Riga, 1777, 3 kd.) ja 2000 kirjet sisaldava kataloogi koostamist Narva Kirikuraamatukogule kuulunud 16.–18. sajandi trükistest. Urve Sildre on uurinud omanikumärke eesti vanaraamatus, vanemteaduri Piret Lotmani teadusuuringud on keskendunud 17. sajandi vaimuliku kirjanduse, Eesti raamatukogude ajaloo ja Nõukogude trükitsensuuri teemadele.

Rahvusraamatukogu haruldaste raamatute kogu kõrval pakub rikkalikku uurimisainest kunstikogu, millega on viimaste aastate jooksul olnud seotud kunstiteadlane Jüri Hain. Tema on uurinud puugravüüride originaalklotse aastaist 1840–1940 ning 20. sajandi

alguse Eesti vabagraafikat.

Eesti Rahvusraamatukogu arengukavas aastani 2010 on rõhutatud, et raamatukogu peab prioriteetseks teenuste kasutaja kesksust, kättesaadavust ja isikustamist, analüüsib oma teenuste kvaliteeti ning peab tähtsaks selle väärtustamist. Kasutajate ootuste väljaselgitamiseks ning teenusekvaliteedi ja rahulolu hindamiseks on Rahvusraamatukogu süstemaatiliselt korraldanud lugejaküsitlusi ja uuringuid ning raamatukogude tegevuse sotsiaalseid, õiguslikke ja finantsaspekte käsitlevaid uuringuid. Raamatukogu teadustegevuse oluline väljund on Eesti Rahvusraamatukogu toimetised (*Acta Bibliothecae Nationalis Estoniae*), mis 2008. aastast hakkab ilmuma kahe allseeria: A-seeria "Raamat ja aeg" kajastab kultuuriloo, raamatu ja raamatukogude ajaloo teadusartikleid ning B-seeria "Informatsioon ja ühiskond" tänapäeva infoühiskonna eri aspekte käsitlevaid teadusartikleid. Rahvusvahelistest ekspertidest koosneva toimetusega väljaande esimene number – paralleeltekstiga inglise ja eesti keeles – ilmub 2009. aasta algul.

Teadus- ja arenduskeskus

Rahvusraamatukogu teadus- ja arenduskeskus loodi 1. septembril 2004 pika ajaloo raamatukogunduse osakonna alusel. Mõistagi ei olnud küsimus üksnes nimemuutuses, vaid olulistes sisulistes ümberkorraldustes ning uute ülesannete lisandumises. Üks keskuse funktsioone on raamatukogunduse ja infoteaduse teadus- ja arendustegevuse koordineerimine, mis hõlmab mitmesuguste koostööprojektide algatamist ja neis osalemist, samuti erialase teadus- ja arendustegevusega seotud informatsiooni kogumist, korrastamist ja vahendamist. Jätkuvalt kuulub keskuse pädevusse kultuuriministeeriumi tellimisel ja sellega koostöös Eesti raamatukogustatistika koostamine ning raamatukoguhoidjatele erialase täienduskoolituse korraldamine. Rahvusraamatukogu pakub koolitust erinevatel teemadel – standarditest eesti kirjanduseni. 2006. aastal hakati korraldama raamatukoguhoidjate kutseõppekursusi. Senise kahe õppeaasta jooksul on kursused edukalt läbinud 67 raamatukogutöötajat, kes seejärel on saanud taotleda raamatukoguhoidja kutset.

Uue tegevussuunana võib nimetada raamatukogu kasutajaile mõeldud infokirjaoskuskoolituse käivitamist 2005. aasta sügisel. Selleks töötati välja kasutajakoolituse programm eri sihtrühmadele, sealhulgas kõrgkoolidele. Programm sisaldab eri tasemel mooduleid infootsingu teooriast ja praktikast nii raamatukogu- kui ka veebipõhises otsikeskkonnas ning õpetab informatsiooni hindama, valima ja kasutama. Eesti Rahvusraamatukogu arendustegevuse eesmärk on luua kasutaja muutuvatest vajadustest lähtuvat lisandväärtust raamatukogu pakutavatele teenustele, seetõttu on lähiaastail esmatähtis suund e-raamatukoguga seotud arendustegevus. Täpsemalt öeldes, oluline arendusprojekt on Rahvusraamatukogu infoportaali loomine, mille tulemusena loodame 2009. aastal pakkuda kasutajale võimalust sooritada kõiki raamatukogu elektroonilisi inforessursse haaravat infootsingut ühe keskkonna kaudu. E-raamatukogu arendamine, arvestades rahvusraamatukogule ainuomaseid funktsioone, hõlmab aga hoopis laiemat tegevussfääri – alates hävimisohus olevate tekstide digiteerimisest ning lõpetades võrguväljaannete arhiveerimisega ja digitaalse ainese pikaajalise säilitamisega. Need on ülesanded, mille täitmisel on otsustava tähendusega ladus koostöö ja hea partnerlus teiste mäluasutustega nii Eesti kui ka rahvusvahelises ulatuses.

Kasutatud kirjandus

Eesti Rahvusraamatukogu arengukava aastani 2010. – <http://www.nlib.ee/820>
Eesti trükise punane raamat 1535–1850 (2006). Tallinn: Eesti Rahvusraamatukogu. – <http://www.nlib.ee/PunaneRaamat/>

Kiisa, K. (2004). Rahvusraamatukogu alustab digitaalarhiivi loomist. – Riigikogu Toimetised 10, lk 179–180.

Schvak, T. (2006). Mugav juurdepääs Euroopa kultuuri- ja teadusinfole. – Riigikogu Toimetised 14, lk 219–220.